

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Політична наука:
теорія, методологія, практика

Монографія

Івано-Франківськ
2021

Розділ 1. Теоретичні засади політичної науки	
<i>академічний статус політичної науки: світовий досвід та національна практика</i> (Тетяна Мадрига, Юлія Кобець)	5
<i>теоретико-методологічні основи дослідження теорії та практики</i>	
<i>ободи в історії світової й української політичної думки</i> (Василь Іммончук)	28
<i>реформаційно-комунікаційний вимір сучасної політичної системи</i>	
<i>раїни: методологія та концепти дослідження</i> (Василь Марчук, Ірина Шлемкевич)	53
<i>політичності і етнонаціональна спільнота: теоретико-методологічні</i>	
<i>аспекти взаємодії</i> (Іван Монолатій)	68
<i>методологія дослідження народовладдя</i> (Сергій Дерев'яко)	91
<i>теоретико-методологічні засади дослідження політичних</i>	
<i>трансформацій</i> (Іванна Ломака)	115
<i>методологія дослідження виборчої поведінки</i> (Ігор Доцяк)	138
<i>політичні партії, партійні системи і суспільно-політичні рухи: зміст</i>	
<i>та методологія дослідження</i> (Михайло Москалюк)	161
<i>теоретико-методологічні засади дослідження проблем</i>	
<i>національних меншин</i> (Оксана Липчук)	173
Розділ 2. Практичний вимір політологічних досліджень	
<i>реформаційний простір сучасної України як складова національної</i>	
<i>держави і суверенітету держави</i> (Світлана Матвієнків)	207
<i>концепції соціальної держави в політичному дискурсі</i> (Олена	
<i>Савська-Чміль)</i>	226
<i>концепції «нація» і «націоналізм» у працях українських соціал-</i>	
<i>істів у 1920-1930-х рр.: альтернатива підходам Дмитра</i>	243
<i>Мішук</i> (Лариса Кобута)	
<i>Українська радикальна партія – Українська соціалістично-радикальна</i>	
<i>партія: особливості функціонування (1918–1939 рр.)</i> (Андрій Мішук,	261
<i>Андрій Мішук)</i>	
<i>Україно-Франківщини як інституції пам'яті: історія розвитку,</i>	
<i>функціонування і трансформація</i> (Іванна Репета)	285

Розділ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**АКАДЕМІЧНИЙ СТАТУС ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ:
СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА***(Тетяна Мадрига, Юлія Кобець)*

В усі часи, а в наші дні особливо, політика виявляє важливий, інколи доленосний вплив на життя людей і цілих спільнот. Вона нерозривно пов'язана з найглибшими основами людської цивілізації.

Особливо зростає роль та значення політики в переломні історичні періоди, коли піддаються радикальній трансформації основи життєустрою людей, їх ідеали, цінності, світоглядні установки, орієнтації. Велике навантаження лягає на науки, покликані осмислювати політичне життя, політичні відносини, політичну діяльність в Україні, оскільки саме з цим пов'язані реформаційні процеси, саме вони сьогодні є одними з найефективніших елементів української самоорганізації, за допомогою якої українська спільнота виходить на сучасний рівень цивілізованості. Очевидно, що для такого духовного та інтелектуального відродження особливо актуальність набуває переосмислення та перебудова усієї системи соціальних та гуманітарних наук, серед яких гідне місце посідає політична наука¹.

Політичній науці, яка відіграє суттєву роль у сучасному світі, приділяється багато уваги. Наявність багатьох точок зору відносно визначення суті та специфіки цієї науки в різних країнах пов'язана з нестандартним розвитком дисципліни та своєрідністю існування в різних країнах.

Перед нами стоїть завдання розглянути становлення політичної науки як навчальної дисципліни, напряму дослідження та способу професійної комунікації в країнах з різними традиціями викладання політології, проаналізувати їх на порівняти. Об'єктом дослідження виступає політична наука у географічних та часових рамках обраних країн для дослідження.

6

Політична наука в США є однією з визнаних академічних соціальних дисциплін. Її статус в академічній спільноті та суспільстві визначається декількома факторами. По-перше, суттєву роль тут зіграли політико-правові передумови становлення політичної науки в США та її практична спрямованість. По-друге, політична наука в США виникла в період, коли країна перетворювалася в своєрідну спільноту університетів, які акумулювали та розвивали її потенціал².

В Сполучених Штатах Америки інтенсивне оформлення політології в самостійну сферу знань розпочалося в 1880 році зі створення при Колумбійському коледжі (пізніше перейменованому в Колумбійський університет) школи політичної науки. Засновником систематичного дослідження політики в Америці вважається Ф. Лібер.

У зв'язку з розвитком вищої освіти та розширенням сфер застосування досягнень політичної науки в післявоєнний період її викладання було введено в багатьох навчальних закладах, де раніше викладання цієї дисципліни було відсутнє. Особливо користувалися попитом послуги вчених, які під час Другої світової війни займалися емпіричними дослідженнями. Бізнесменами потрібна була інформація про очікування та наміри виборців. Направленість їх була двоякою – і комерційною, і академічною. Основними академічними центрами, де почали проводитись такі дослідження стають Мічиганський університет з Інститутом соціальних досліджень і Центром опитувань (Р. Лайкерт, Е. Кемпбелл і Д. Картрайт); Бюро прикладних соціальних досліджень при Колумбійському університеті (П. Лазерфельд, Р. Мертон); Національний дослідницький центр з вивчення громадської думки при Чиказькому університеті (К. Харт)³.

Сьогодні повну програму (бакалавр+магістр+доктор) політичних наук вивчають більш ніж ста університетах і як дисципліну в двох тисячах коледжів Сполучених Штатів Америки. В університетах США політологія вивчається на відділеннях політичної науки (department of political science – у Йельському, Колумбійському, Стенфордському) чи політики (department politics – у Вашингтонському, department social and public policy – у Гарварді). Класичними є субдисциплінарні напрями: американська політика; порівняльна політична наука;

7

міжнародна політика та теорія політики зазвичай доповнюються вивченням економіки (політична економія) та дослідницьких методів, що важливо для державної служби та громадської роботи. Диплом політолога високо цінується та розглядається поряд з дипломом юриста, економіста, соціолога, а в силу універсальності підготовки політолог має досить часто перевагу.

По-третє, американська політична наука є однією з найрозвиненіших в світі. В низці університетів зібрано блискучих дослідників політичної науки. За кількістю публікацій політологи США займають провідне місце у світі, що обґрунтовано в фундаментальних дослідженнях про американську політичну науку – «Політична наука: нові напрями»⁴.

По-четверте, більшість відомих політологів працюють політичними консультантами президентів США, а потім займають важливі державні посади. Загалом в політичній традиції США прийнято, що політолог, одночасно з науковими дослідженнями, повинен обов'язково працювати в державній та громадській сфері, а політик – прагнути політичних знань.

В США існують стандартні політологічні тематичні блоки, але їх компоненти та взаємозв'язки мають варіанти в різних навчальних закладах. Студенти мають можливість вибору професійних курсів. Наприклад, в Інституті управління та політики Західно-Мічиганського університету студентам пропонується 20 курсів з «Американської політичної системи», 9 – «Теорії політики та методології», 8 – «Державного та муніципального управління», 8 – «Порівняльних політичних систем», 6 – «Міжнародних відносин», 10 – «Спеціальних політологічних дисциплін», 9 – «Комп'ютерних досліджень в політиці»⁵.

У багатьох університетах в доповненні до обов'язкових дисциплін з профільного напрямку, студенти, які вивчають політичну науку в США, можуть обрати спеціалізацію на власній розсуд. Наприклад, студенти Масачусетського технологічного інституту можуть визначати напрями вивчення політології, обираючи три спеціалізації з такого переліку: політична філософія, політична економія,

американська політика, державна політика, міжнародна політика, порівняльна політологія, методи та моделі⁶.

Який би шлях не обрали студенти чи навчання за затвердженням чи навчання за самостійно складеному плані, велика кількість предметів дає свободу підлаштувати вивчення політології під свої цілі. Завдяки широкому спектру навчальних дисциплін і великому набору компетентностей політологія є корисною в США для різноманітних професій: юрист, журналіст, агент ЦРУ/ФБР, дипломат, радник з політичних питань, агітатор, аналітик-дослідник, лобіст, державний службовець, викладач, чиновник дипломатичної служби, спеціаліст зі зв'язків з громадськістю.

Процес підготовки політологів в США як мінімум 5 разів піддавався вивченню зі сторони Американської асоціації політичної науки (ААПН). Відповідні звіти про число факультетів, викладачів, студентів та випускників, про використання методів навчання та навантаження викладачів були надані ААПН в 1914, 1923, 1930, 1951 та 2004 роках⁷. Власне у моніторингу 2004 року в ААПН був наданий звіт спеціальної групи з вищої освіти (Task Force for Graduate Education). Документ постулює пріоритет аналізу нормативного компоненту політики та важливість зв'язку з політичною теорією як субдисципліною.

Отже, вимальовується важливий аспект в методиці викладання, як теоретичної, так і прикладної політології – це зв'язок навчального матеріалу з політичною практикою сьогодення⁸.

Політична наука в Європі. В цілому мова йде про заохочення методологічного плюралізму, чому власне і слугує приклад європейської політичної науки. В Європі, незважаючи на значний вплив американської політичної науки не відбулося утвердження якоїсь певної парадигми політичної науки як домінуючої. Особливістю в оформленні політології як самостійної сфери знань в країнах континентальної Європи є те, що загальнонаукові традиції опиралися на філософські та історичні дослідження, тому тут розв'язок політичної науки в більшій мірі орієнтувався на формування різних теоретичних та політико-філософських конструкцій. В США

традиційно ж розвивалися психологічні та соціологічні дослідження, тому в розвитку політичної теорії пріоритет залишається за поведінковим аспектом виміру політичних фактів, подій, явищ.

У Великобританії формування політології як науки та навчальної дисципліни безпосередньо пов'язано із заснуванням в кінці XIX століття Лондонської школи економіки та політичних наук при Лондонському університеті. До Другої світової війни спочатку в цій школі, а потім в Оксфордському, Кембриджському, Манчестерському, Ліверпульському та інших університетах велося вивчення політичних процесів, явищ, подій, викладання різних політологічних дисциплін (Е.Беркер, Г.Ласкі, У.Робсон, Г.Файнер, Ч.Менінг та ін.)⁹.

Загалом тяжіючи до позитивної методології, англійська політична наука в цілому зберегла історико-філософську спрямованість. В 1950 році з ініціативи Г.Ласкі, Д.Брогена, Ч.Вільсона, М.Оукшота було засновано Асоціацію з політичних досліджень Об'єднаного Королівства, яка стала одним з філіалів Міжнародної асоціації політичних наук. З того часу почав виходити друком і журнал «Політичні дослідження». Окрім нього на сьогодні видаються декілька інших політологічних журналів: «Британський журнал політичної наук», «Уряд та опозиція», «Політичний шоквартальник». Науково-дослідницька діяльність в сфері політики та викладання політології здійснюється приблизно в 40 навчальних закладах країни¹⁰.

До недавнього часу політологія в британських школах викладалась в основному на AS\A2 – рівнях (2 роки), що є свідченням про просунутий рівень. Такий рівень є необхідний для тих, хто бажає вступити в університет, а також веде до отримання ступеню. Нещодавно відбулася зміна в системі громадянської освіти Англії, за якою в межах навчальної програми всі британські середні школи мають декілька вступних курсів на тему політологічних досліджень, які охоплюють, поміж іншим, питання функціонування центральних та місцевих органів, парламентського та інших форм правління, виборчої системи, світового співтовариства та ролі ЄС, Співдружності Націй та ООН.

Вивчення політики в університеті готує студентів до успішної кар'єри, а також подальшим дослідженням в цій сфері. Вони отримують аналітичні та практичні навички, які включають здатність проводити дослідження, розвивати ораторські здібності, що має значення на сучасному ринку праці. Політологію викладають в багатьох університетах, і кожен з них має свій напрям. Оксфордський університет очолює рейтинг таблиці акредитованих коледжів та університетів, які вивчають політичні науки. На другому місці – Лондонська школа економіки (LSE), на третьому – Кембридж, потім Брістоль, на п'ятому – Йорк. Великою є різноманітність форм навчання – повний день, неповний день, навчання через інтернет-програми дистанційного навчання.

В сучасних умовах канадська система освіти вважається досить ефективною та конкурентоздатною. Її невід'ємним компонентом є політична наука, яка вивчається в канадських університетах більше ста років та користується заслуженим авторитетом як наукових колах, та к і в суспільстві.

Основне місце в системі вищої освіти належить університетам, які користуються широкою автономією в управлінні та організації навчального процесу. В цьому розумінні канадська система втілює в собі принципи університетської освіти Великобританії та США. На генезу політології в Канаді мав вплив досвід становлення та розвитку політичної науки в США та в франкомовних провінціях, відповідно, Франції.

Перші політологічні відділення в канадських університетах виникли на початку XX століття. В найбільшому університеті Канади МакГілл (англ. – McGill University) департамент політичних наук був сформований в 1901 році. Потім виникли політологічні відділення і в інших університетах: в містах Торонто, Оттави, Квебеку. В 1913 році канадські політологи об'єдналися в національну асоціацію політичної науки. Департамент політичної науки в канадських університетах зазвичай об'єднує викладачів-політологів в 5 підрозділів (кафедр), які охоплюють базові напрями політології: канадська політика, теорія політики, порівняльна політика, управління, світова політика¹¹.

В якості загальноосвітньої дисципліни курс «Вступ у політичну науку» зазвичай читається великій кількості студентів-гуманітаріїв, які оплатили відповідний кредит (наприклад, в університеті Онтаріо – до 2 тисяч слухачів). Починаються спеціалізуватися на політичній науці в цьому університеті до 500 студентів, а після трьох років навчання в бакалавраті з них для продовження навчання на четвертому курсі та отримання «повного бакалавра» відбирають (за оцінками) біля 150 студентів. Продовжують навчання в магистратурі декілька десятків студентів (наприклад, в університеті Торонто це 50 осіб). За семестр студент повинен набрати не менше 15-20 кредитів або прослухати 5-7 повноцінних політологічних курсів, а також вивчити низку загальнонаукових дисциплін.

Важливе значення для визначення високого статусу політичної науки в суспільстві має престиж викладацької праці. Так, професори Канади входять в 5% службовців, які мають достатньо високу заробітну плату (до 70 тисяч доларів в рік), що в високій мірі сприяє підвищенню ролі інтелектуальної еліти, в тому числі вчених гуманітарних наук та політологів в громадському та науковому житті країни.

Показником розвитку політології У Франції стало утворення Національної адміністративної школи Інституту політичних досліджень при Паризькому університеті, Національного фонду політичних наук, а також Французької асоціації політичних наук. Асоціація спільно з національним фондом політичних наук з 1951 р. видає «Французький журнал політичної науки». В 1956 році у Франції було введено вчений ступінь доктора політичних наук. За декретом уряду в університетах країни було введено новий курс «конституційне право та політичні інститути», який сприяв перегляду традиційних методів дослідження політичних феноменів та процесів. Особливо вражаючих успіхів французька політична наука в особах М.Дюверже, Б. де Жувенеля, Ж.Бюрдо, Ж.Веделя, М.Прело, П.Фавра та ін. досягла в сфері дослідження конституціоналізму, держави та влади, політичних систем та режимів, партій та партійних систем.

В цілому спільнота французьких політологів, яка в цьому випадку об'єднує всіх, хто заробляє викладанням політичної науки, дослідженнями в сфері політології чи тим та іншим, складає біля 500 осіб, 63% яких займають становище викладачів-дослідників та працюють в університетських структурах; решту – 37% зайняті виключно в сфері досліджень. Співіснування цих двох академічних статусів є специфікою французької політології, яка властива їй значно більше, ніж праву, історії, соціології¹².

На сьогодні представниками академічної спільноти Франції вважається доцент (*Maitre de conference*) або повний професор (*Professeur des universités*), які отримують звання на основі складної двохступеневої процедури відбору. Реформа для переходу до системи LMD (*Licence – Master – Doctorat*), розпочата у зв'язку з переходом до Болонського процесу, змісила провідні французькі університетські центри переглянути програми, з тим, щоб в деяких окремих випадках продовжити спеціалізовані заняття в напрямі або дослідницької діяльності, або професорської орієнтації.

Структурна крихіть політології відображається, наприклад, у відсутності в університетах повноцінних факультетів політичної науки, за окремим виключенням, яке складає Університет Париж I – Пантеон-Сорбонна¹³. Тим не менше в останні роки різко зріс професіоналізм політичної науки, чому власне сприяло проведення освітніх реформ. В багатьох університетах були створені програмами магістерського рівня в різних сферах (зв'язків з громадськістю, публічній політиці, політичних комунікацій, міжнародних відносин), що привертає увагу студентів.

У Чеській Республіці розвиток політології як академічної дисципліни пов'язаний з політичними змінами, які розпочалися у 1989 році з падінням комуністичного режиму. Чеська політологія поступово звільняється від марксистсько-ленінського світогляду і починає формуватися як сучасна наукова дисципліна за зразком західних наук. Політологія як така офіційно не існувала протягом 41 року чехословацького комуністичного режиму за винятком 1968 року так званої Празької весни. Перші кафедри були створені лише в 1990

році в Карловому Університеті в Празі, в Університеті Палацького в Оломоуці та Масариковому Університеті в Брно. На даний момент в чеських університетах налічується п'ятнадцять кафедр політології та/або міжнародних відносин¹⁴.

На базі Масарикового Університету діє Міжнародний інститут політології. Варто сказати, що окремі лекції і навіть цілі курси в зазначених навчальних закладах викладають професори престижних європейських і американських університетів, керівники великих підприємств, а також високопосадовці та дипломати з різних країн світу.

Окрім того, в Чехії також функціонують незалежні центри політологічних досліджень, які проводять дослідження з політичних наук, зокрема Інститут Міжнародних Відносин та Інститут Соціології Академії Наук Чеської Республіки. Незважаючи на те, що дисципліна на даний час користується більш високим ступенем інституціоналізації, ніж у період її заснування, все одно залишається багато невирішених проблем, які перешкоджають її розвитку. Головним серед них є невелика частина високоякісних досліджень, які будуть конкурентоспроможні на міжнародному рівні, обмежений діалог чеської наукової громади з міжнародними політологами-науковцями та обмежена співпраця навіть серед тих, хто займається в чеською політичною наукою.

Більшість чеських політологів є членами Чеської Асоціації Політичних Наук (ČSPV), яка є добровільною організацією наукових, науково-педагогічних та професійних кадрів, мета якої узгоджується з демократичними принципами суспільства, повагою до плюралізму філософських та політичних поглядів і полягає у сприянні подальшого розвитку політології в Чехії, здійсненні прогностичної діяльності та впровадженні результатів досліджень в соціальну практику¹⁵.

Інституційні основи чеської політичної науки складаються з відділень політології та міжнародних відносин, розташованих у ключових чеських державних та приватних університетах. Є п'ятнадцять закладів з сертифікованими навчаннями програмами

політології та/або міжнародних відносинах: дев'ять державних і шість приватних університетів. Більшість з них знаходяться в Празі (8), Оломоуц (2), Пльзень (1), Градец Кралове (1), Усті над Лабем (1), Кельн (1).¹⁶

В університетах Чехії кафедри політології, як правило, знаходяться на факультетах соціальних наук (Масариковий Університет, Карловий Університет), філософських факультетах (Університет Градец Кралове, Університет Палацького, Західночеський Університет), факультеті міжнародних відносин (Празький Економічний Університет), що обумовлено тісним міждисциплінарним зв'язком політології з філософією, історією, правом.

Загальна чисельність студентів, які навчаються в політологічних програмах станом на травень 2014 р., становить приблизно 2500. Майже дві третини (63,6%) цих студентів є першокурсниками, і 28% є випускниками, 179 студентів мають ступінь доктора філософії. Кількість студентів, які навчаються на чеських політологічних програмах сильно коливається. Наприклад, за повідомленням кафедри політичних та європейських досліджень Палацького університету в Оломоуці на 2013/2014 навчальний рік зараховано 107 першокурсників, але лише 45 з них продовжили навчання до наступного року.¹⁷

З погляду гендеру викладання політології в Чехії характеризується чоловічим пануванням, оскільки лише одна чверть (або 24 з 92) академічного персоналу у державних вищих навчальних закладах є жіночої статі. Немає кафедр, на яких більшість викладачів – жінки. У середньому на кафедрах політології в державних навчальних закладах працює три жінки з тринадцяти працівників.

У Чехії перші політично орієнтовані журнали почали видаватись у 1994 році. У Празі є лише два політологічні журнали. Перший і ймовірно, найбільший – «Politologická revue», що видається Чеською Асоціацією Політичних Наук, і який публікує не тільки різні дослідження, але й роздуми та обміни між його членами, включаючи

інформацію про важливі події та заходи. Він публікується раз на два роки. Другий – «Acta Politologica», що видається три рази на рік. Він публікує як наукові статті, так і огляди та інформацію про відповідні конференції та заходи. Чотири політологічні журнали публікуються на факультеті соціальних досліджень Масарикового Університету у Брно. Найдавнішим з них є «Politologický časopis», який публікується три рази на рік. Журнал орієнтований як на область емпіричної науки, так і на політичну теорію та філософію. Наступний – це «Sfedeovngorské politické studie», який публікується щоквартально. Його основна увага приділяється політиці безпеки в країнах Центральної Європи. Структура журналу включає в себе оригінальні дослідження та статті експертів, короткі коментарі та огляди. Третій називається «Evropská volební studia» і був спочатку створений як частина більш широкого науково-дослідного проекту. Журнал має на меті опублікувати статті, пов'язані з виборами, виборчими системами, виборчими кампаніями та виборчою географією. Виходить двічі на рік.

Нарешті, інтернет-журнал «Rexleg» публікується раз на два роки і спрямований на публікацію статей, які стосуються питань вивчення безпеки, ісламського радикалізму, екстремізму та тероризму. Журнал був заснований в 2002 році на факультеті соціальних наук Університету Масарика в Брно. «Rexleg» фокусується на політичному насильстві, екстремізмі, радикалізмі і тероризмі та їх зв'язку з іншими загрозами безпеці, а і на стратегіях та методах, які використовуються для досягнення політичних цілей радикалів, екстремістів і терористів, а також на стратегіях і методах, які використовуються державами з демократичними, авторитарними і тоталітарними режимами проти політичних опонентів. Основна увага зосереджена на історії, сьогоденні і майбутньому радикалізму, екстремізму та тероризму в Чеській Республіці та за кордоном. Кожен номер містить три розділи. Перший – це дослідження, що стосуються загальних теоретичних, типологічних та термінологічних питань. Другий – це статті про радикальні, екстремістські та терористичні організації (люди, поняття, дії і т.д.). Третій – рецензії або огляди.¹⁸ «Contemporary European Studies» публікується на факультеті мистецтв Палацького

університету в Оломоуці. Журнал зосереджений на аналізі сучасної європейської політики і робить акцент на країнах Центральної Європи та видається два рази на рік. Останній політологічний журнал – «Politics in Central Europe». Він публікується один або два рази на рік і зосереджений на порівняльній політичній науці та міжнародних відносинах.

Політична наука в країнах СНД. Варто зазначити, що у пострадянських країнах політологія є відносно молодого наукою, яка була введена як наукова і навчальна дисципліна з перших років здобуття ними незалежності. Визнання політичної науки на пострадянському просторі стало необхідним атрибутом університетських освітніх програм. З тих пір у всіх пострадянських країнах почали функціонувати факультети і кафедри, що спеціалізувалися на цій дисципліні та випускали сотні і тисячі студентів, які отримали дипломи політолога.

Розглянемо особливості становлення політичної науки в Білорусі. Н.А. Антанович, С.В. Решетніков, Н.В. Ляхович-Петракова виділяють наступні етапи інституціоналізації політичної науки в Республіці Білорусь: 1) становлення білоруської політології як навчальної дисципліни в початковий період суверенної державності (1990-1996гг.); 2) розвиток політології як наукової дисципліни (1997-2001 рр.); 3) формування політичного знання, орієнтованого на практичне використання (з 2002 р. теперішній час)¹⁹.

Першою інституційною формою політичної науки в Республіці Білорусь стала кафедра політології Білоруського Державного Університету (БДУ), створена в 1991 р. Через рік співробітники кафедри ініціювали відкриття відділення політології, а також створення Ради із захисту докторських дисертацій з політичних наук при БГУ. Випускникам відділення передбачалося присвоювати кваліфікацію «Політолог. Викладач соціально-політичних дисциплін у вищих та середніх навчальних закладах»²⁰.

У Республіці Білорусь студенти можуть навчатися за двома напрямками спеціальності «Політологія» – політико-юридична діяльність (з кваліфікацією політолог-юрист) і політичний

менеджмент (з кваліфікацією політолог-менеджер) Згідно державних класифікаторів, отримання кваліфікацій «Політолог-юрист» і «Політолог-менеджер» відноситься до напряму освіти «Комунікації». Навчання студентів-політологів в Білоруському державному університеті ведеться з урахуванням всіх вищезазваних предметних областей і вимагає вивчення кількох циклів дисциплін: 1) соціально-гуманітарних, 2) загальнонаукових та загальнопрофесійних, 3) спеціальних дисциплін; 4) дисциплін спеціалізації²¹.

У Білорусі політологія як навчальна дисципліна викладається в усіх без винятку вузах, розроблений державний стандарт з предмету «Політологія» для вищих навчальних закладів. Динаміку інституціоналізації політології відображає підготовка кадрів вищої кваліфікації в сфері політичних наук. Докторантура і аспірантура з політичних наук існує в БДУ, в Республіканському інституті вищої школи, а також в Академії управління при Президентові Республіки Білорусь²².

В Росії політологія як наука і навчальна дисципліна виникла в період радикальної зміни одного суспільно політичного ладу на інший, тому зазнала впливу радянського суспільствознавства з накопиченими марксистсько-ленінськими теоретико-методологічними традиціями вивчення сфери політики. При цьому зародження політології неминуче супроводжувалось запозиченнями основ американської і західноєвропейської політології²³. Перша докторська ступінь з політичної науки була присуджена в червні 1991 р в Москві. З цього моменту було захищено понад 3000 кандидатських і 500 докторських дисертацій.

У Росії на даний момент існує понад 280 кафедр політології, де працює більше 3000 викладачів. За даними міністерства освіти в даний час набір студентів за спеціальністю «Політологія» здійснюють 10 університетів (серед яких - Московський, МДМО, Алтайський, Воронежський, Казанський, Пермський, Санкт-Петербурзький, Саратовський, Тульський і Уральський). Крім того, функціонують такі наукові асоціації, як Російська асоціація політичних наук, Російська асоціація міжнародних досліджень, Євразійська мережа політичних

досліджень, випускаються монографії, підручники та спеціалізовані журнали.

3 2000-го року за наказом Міністерства освіти і науки політологія в вузах викладається фактично як факультативна дисципліна. Це означає, що на неї відводиться 72 години, з яких половина відводиться на самостійну роботу, а друга половина – на аудиторні заняття, що становить 9 лекцій та 9 семінарських занять. На багатьох негуманітарних спеціальностях політологію не викладають взагалі, і студенти немотивовані на знання політичної системи сучасної Росії, розуміння сенсу своєї участі в політичному житті і реалізацію своїх політичних прав і можливостей.

Найважливішою проблемою російської політології, деякі експерти вважають залежність політологічного дискурсу від держави, що робить політологів заручниками російської політичної еліти, її інтересів, бажань і ментальних особливостей. У зв'язку з цим поділіки політології в Росії пов'язані з тим, що: 1) російська еліта куди більш безграмотна і самовпевнена, ніж самі претензійні політологи, і тому вважає, що якщо їй вдалося заволодіти владою – то вона, хоча і не вчилася політології, але розуміє в політиці більше самих політологів; 2) будучи дефектною елітою, вона не пов'язує своє майбутнє з майбутнім країни, а тому не здатна сама генерувати стратегічні цілі суспільного розвитку; 3) якщо вона і готова часом прийняти на озброєння заходи, пропонувані політологами для досягнення її цілей, то вже практично ніколи не здатна сприйняти попередження останніх, просто не замислюючись, що за безпосередніми результатами її тактичного успіху стоять нищівні стратегічні поразки²⁴.

3 1 вересня 1990 року в Молдавському держуніверситеті починається викладання курсу політології, а в лютому 1991 року там виникла перша кафедра політології. В цей же час практично у всіх вузах створюються кафедри політології, які поступово об'єднуються з іншими кафедрами суспільствознавчого циклу. У всіх вузах Молдови збережений обов'язковий курс політології. У Молдові розвивається національна система підготовки кадрів в галузі політології, провідну роль в цьому процесі відіграє Молдавський державний університет,

який з 1993-94 рр. здійснює навчання студентів за спеціальностями «Історія та політологія», «Політологія і право», «Міжнародні відносини». У 1995 р. На основі відділення політичних наук в МДУ був створений Факультет політичних і адміністративних наук, який готує студентів за такими спеціальностями «Політологія», «Правова освіта та політологія», «Публічна адміністрація», «Міжнародні відносини». З 2001 р. змінено назву на Факультет міжнародних відносин, політичних і адміністративних наук²⁵.

Перші кафедри політології в Узбекистані були створені в Національному університеті Узбекистану і Ташкентському Державному Інституті Сходознавства наприкінці 1991 – початку 1992 рр. До кінця 1996 р. завершилося формування аналогічних кафедр в більшості університетів і інститутів гуманітарного профілю. У 1993 р. створено Університет світової економіки і дипломатії, Академію державного і суспільного будівництва при Президентіві Республіки Узбекистан. В 1997 р був створений Центр вивчення громадської думки. Одним з пріоритетних напрямків національної політології в Узбекистані є також дослідження проблем міжнародних відносин, проблеми регіональної безпеки. Видається спеціалізований журнал «Міжнародні відносини». Більшість аналітичних організацій в Узбекистані є державними – Інститут стратегічних і міжрегіональних досліджень при Президентіві Республіки Узбекистан (ІСМІ), Центр політичних досліджень, Інститут вивчення проблем громадянського суспільства²⁶.

Процес ціленаправленого формування державної ідеології в Узбекистані не міг не позначитись на функціонуванні політичної науки, незважаючи на її інституційне оформлення. Після виходу в 2001 р. книги І. Карімова «Ідея національної незалежності: основні поняття і принципи» поняття державної ідеології активно увійшло в політичний дискурс. 18 січня 2001 року президент Узбекистану видав розпорядження про впровадження в систему освіти нового навчального курсу «Ідея національної незалежності: основні поняття і принципи». 26 серпня 2007 р. було прийнято Постанову Президента «Про вдосконалення пропаганди національної ідеї і духовно-

просвітницької роботи», яке ввело трактування «ідеї національної незалежності» в якості науки про державну ідеологію Узбекистану. Як зазначив у своїй роботі Іслам Карімов, «головна мета ідеології національної незалежності – об'єднати народ в ім'я великого майбутнього, спонукати кожного громадянина ... до життя з почуттям постійної відповідальності за долю своєї Батьківщини». Наслідком подібної ідеологізації стала заборона в Узбекистані політології як науки²⁷.

Більш того, незважаючи на широкий розвиток політології і інтерес до даної сфери знань серед науково-гуманітарних кіл в Узбекистані в 1990-х – початку 2000-х рр., на початку 2013 р. всі профільні політологічні факультети і кафедри, а також Дисертаційна рада із захисту докторських і кандидатських дисертацій з політології були закриті. Таким чином, було припинено підготовку фахівців в галузі політології. При цьому варто відзначити той факт, що, хоча університети Узбекистану більш не випускали кваліфікованих кадрів в сфері політичних наук, політологія як академічна дисципліна протягом ще деякого часу викладалася і була необхідною поряд з іншими курсами соціально-гуманітарної спрямованості. Кафедра політології, що функціонувала на базі Національного університету Узбекистану після закриття спеціальності «Політологія» не займалася підготовкою фахівців безпосередньо в сфері політичних наук, а забезпечувала викладання політології на інших факультетах вищого навчального закладу²⁸.

24 серпня 2015 р. Міністр вищої і середньої спеціальної освіти Республіки Узбекистан Алішер Вахабов видав Указ № 310, в якому озвучив рішення про скасування викладання політології у ВНЗ країни. Формальним приводом до такого рішення послужив той факт, що теми предмета дублюються з іншими науками, у політології немає наукової методології, а навчальна література заснована тільки на західних джерелах, не містить національного наукового доробку і не висвітлює «узбецьку модель» розвитку²⁹. За наказом Міністерства вищої і середньої освіти Узбекистану, з 2013-2014 навчальних років у

країні припинили випуск політологів. Останні дипломи за спеціальністю «Політологія» видали випускникам ще у 2013 році.

Один з найвідоміших узбецьких політологів Фархад Толіпов порівняв такі дії Міністерства освіти Узбекистану із боротьбою Радянського Союзу зі лженауками, до числа яких належали генетика, кібернетика, геополітика тощо³⁰.

З прийняттям Конституції України 28 червня 1996 року і зміною фундаментальних основ політико-державного устрою були оформлені новий конституційний лад і закладено правові основи демократичних інститутів, що створило умови для становлення нової політичної системи і формування держави нового типу. Одночасно із зміною характеристик політичного простору і появою нових суб'єктів політики розвинулася вітчизняна політична наука. Впродовж останніх років політологія зайняла вагоме місце в університетських програмах навчання студентів серед дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Однак так було не завжди.

Політологія як офіційно визнана академічна дисципліна з'явилася в пострадянських країнах в результаті Рішення ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР №327 від 13 березня 1987 р., яке наказало Державному комітету з науки і техніки спільно з Міністерством вищої і середньої освіти, Академією наук СРСР «переглянути і затвердити номенклатуру спеціальностей наукових працівників ... відповідно до нового переліком спеціальностей з підготовки фахівців з вищою освітою»³¹.

Вже у 1989 р. Державним комітетом СРСР з науки і техніки було офіційно затверджено номенклатуру спеціальностей наукових працівників під загальною назвою «Політичні науки». У 1992 р. політологія увійшла до переліку нормативних дисциплін вищої школи та була затверджена як дипломна спеціальність. У цей же період були запроваджені наукові ступені кандидата та доктора політичних наук³².

Політична наука в Україні. Вагомий вплив на формування української політології здійснила світова політична наука, насамперед закордонні установи, де постійно вивчають українську політичну думку, розвивають політичну науку та аналізують сучасні політичні

проблеми її перспективи розвитку нашої держави. До таких установ належать: Український соціологічний інститут у Відні, Український вільний університет у Відні, Український науковий інститут у Берліні, філіал Берлінського університету Фрідріха-Вільгельма, Східно-Європейський дослідний інститут ім. В. Липинського³³.

На початку 1990-х років з'явилися перші кафедри політології в Київському Національному університеті імені Тараса Шевченка, Національному університеті «Києво-Могилянська академія», Одеському, Дніпропетровському, Львівському, Харківському Чернівцькому, Прикарпатському та інших національних університетах. Ця дисципліна введена до переліку спеціальностей підготовки фахівців. Вочевидь у науковому колі назріла необхідність вивчати, а подекуди наново відкривати, поняття і явища, актуальність яких була зумовлена перебігом історичних подій у СРСР. Радянські «прототиби» політології не могли надати такої можливості через ті ідеологічні межі, в яких вони виникли та існували. Це були абсолютною штурмом створені дисципліни, вивчення яких було обов'язковим в межах тотальної індоктринації молоді, що навчалася³⁴.

Як обов'язкова навчальна дисципліна політологія з мінімальним обсягом її вивчення – 80 годин – була введена листом Міністерства освіти «Про викладання соціально-гуманітарних дисциплін» від 19.05.1993 р. З 1994 р. цей обсяг було збільшено до 108 годин (лист Міністерства освіти «Про розробку освітньо-професійних програм вищої освіти за відповідним професійним спрямуванням» від 18.02.1994 р.). Паралельно з впровадженням у навчальний процес політології як загальноосвітньої дисципліни було започатковано підготовку фахівців зі спеціальності «Політологія»³⁵. Станом на 2017 рік обсяг годин для вивчення політології складає 60 годин (2 кредити ЄКТС).

Двадцять років існування політології як офіційно визнаної академічної дисципліни та напряму підготовки у вищих навчальних закладах України ознаменували собою завершення процесу її інституціоналізації. Відбулося її нормативно-правове оформлення, в цілому окреслено предметне поле політології, визначено

проблематику та методи дослідження. Політологія була включена в інфраструктуру наукового знання через створення офіційних інстанцій (кафедр, факультетів, наукових відділів, спеціалізованих вчених рад), розпочалося її впровадження в навчальний процес. Завдяки діяльності науково-дослідницьких центрів, інститутів та професійних асоціацій, а також заснуванню наукових журналів та інших періодичних видань на суспільно-політичну тематику, виходу в світ наукової і навчальної літератури завершилося її становлення як самостійної наукової галузі³⁶.

Таким чином, політична наука в Україні завершила початковий етап своєї інституціоналізації, що проявляється у методологічно впорядкованому продукуванні знань, зокрема – відкритті наукових інституцій, збільшенні кількості як дисертаційних досліджень, наукових публікацій, дослідницьких проєктів, так і фахівців-політологів, які професійно займаються вивченням політики як особливої сфери життя людей, пов'язаної з владними відносинами, і аналізують події політичного життя.

Незважаючи на те, що політологія належить до дисциплін гуманітарного циклу вузівських програм навчання студентів, останнім часом ставиться під сумнів потреба її викладання у вищій школі. Додатковим приводом для суперечок в академічному середовищі та у суспільстві загалом став Наказ №642 Міністерства освіти та науки України від 9 липня 2009 року «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента», згідно з яким політологія не є обов'язковою дисципліною для вивчення студентами (спеціалістами медичного та ветеринарно-медичного спрямування) всіх спеціальностей і форм навчання, починаючи з набору 2009 р.³⁷

Однак, більшість фахівців вважають, що цілеспрямоване вивчення політології у вищих навчальних закладах є базовим при засвоєнні систематизованих знань щодо демократії. Грунтовно вивчивши основи політології, студент має відчувати себе повноцінним громадянином, реальним творцем справжньої демократії, вміти професійно оцінювати реальність (або утопічність) політичної модернізації, яка здійснюється, і тим самим стати на шлях створення

політичної філософії життя, формування високих норм поведінки, правової свідомості, активної громадянської позиції.³⁸ Викладання політології дозволяє вирішувати цілий ряд завдань: формувати у студентів наукові знання про політичну систему суспільства, сприяти оволодінню навичками аналізу політичних відносин, знайомити з принципами класифікації політичних інститутів. Варто наголосити і на виховному потенціалі навчальної дисципліни, яка сприяє формуванню громадянської позиції, що є особливо важливим у зв'язку з проявом політичного абсентеїзму молоді і її ухиленні від участі в голосуванні на виборах до органів державної влади різного рівня.

В тих чи інших формах політична наука розвивалася зі своїми особливостями в досліджуваних країнах. Про це свідчить створення багатьох національних та регіональних асоціацій та організацій політичних наук. Широкий розмах отримали викладання політології в університетах гуманітарного профілю, а також підготовка бакалаврів, магістрів та докторів у різних сферах політичної науки.

Таким чином, враховуючи сучасні тенденції розвитку політичних знань, політична наука потребує подальшого вдосконалення з метою здійснення актуальних наукових політичних досліджень та прогнозів.

Література:

1. Денисенко В. М., Матвієнкі С. М., Штерн В. Ю. Політологія. Вступ до спеціальності. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Львів: Астролябія, 2007. С.5.
2. Ирхин Ю. В. Политическая наука в США. *Полития*. 2004. № 2. С. 176.
3. Токарь И. Особенности преподавания политологии в США. *Научный вестник*. 2014. №2. С.262.
4. A New Handbook of Political Science [Ed. By R.E.Goodin and H.-D. Klingemann]. Oxford Univ.Press, 1998. 864 p.
5. Western Michigan University. Under-graduate Catalog. Machagan, 2003. P.140-150.

MIT – Massachusetts Institute of Technology [сайт]. URL: www.mit.edu

Майоров Р. Н. Специфика преподавания теоретического знания о политике в американской политологии. *Вестник Московского государственного*

областного університета. 2015. №2. URL: <http://vestnik-mgo.gov.pl/vi/Articles/Doc/658C>.

8. Мелведев Н. П. Проблемы преподавания политологии в высшей школе. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия Политология*. 2014. С.108.
9. Общая и прикладная политология: учебное пособие. [под общей редакцией В. И. Жукова, Б. И. Краснова]. М.: МГСУ; Изд-во "Союз", 1997. С.76.
10. Гаджиев К. С. Политическая наука. М.: Сорос – Международные отношения, 1994. С.42.
11. Ирхин Ю. В. Политическая наука в университетах Канады: Статус, генезис, направления, преподавание. *Полития*. 2004. № 4. С. 155.
12. Клингеманн Х. Д. Сравнительный анализ развития политической науки в Западной Европе. *Политические исследования*. 2008. №3. С.99.
13. Douillet A.-C., Zupan J.-P. (dir.). Quarante ans de recherche en sciences sociales. Regards sur le Cerat 1963-2003. Grenoble . Presses Universitaires de Grenoble, 2004. P.120.
14. Kouba K. «Publikační výsledky českých kateder politologie a mezinárodních vztahů a jejich výzkumníků v citačních databázích (1990–2010)». *Politologický časopis – Czech Journal of Political Science*. 2011. № 18(4). P.362.
15. Dvorakova V. Česká společnost pro politické vědy. URL: <http://abicko.avcr.cz/archiv/2004/5/obsah/ceska-spolecnost-pro-politicke-vedy.html>
16. Kouba K., Cisar O., Navrátil J. The Czech Political Science: A Slow March Towards Relevance? URL:[https:// researchgate.net/publication/285055482_The_Czech_Political_Science_A_Slow_March_Towards_Relevance](https://researchgate.net/publication/285055482_The_Czech_Political_Science_A_Slow_March_Towards_Relevance) (дата звернення 4.02.2020 р.)
17. Там само.
18. O Rexteri. URL: <http://rextier.cz/about/> (дата звернення 4.02.2020 р.)
19. Решетников, С.В., Антанович, Н.А. Политическая наука в Республике Беларусь: традиции и новации. *Проблемы управления*. 2008. № 4 (29). С. 65.
20. Решетников, С.В. Политология в Республике Беларусь: теоретико-методологические и прикладные аспекты. Мн., 1999. 142 с.
21. Образовательный стандарт. Высшее образование – первая ступень. Специальность 1-23 01 06 «Политология» (по направлениям). Минск, 2013.
- 36 с. URL: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/106896/1/%D0%9E_%D0%A1%D0%92%D0%9E_1-23_01_06-2013.pdf (дата звернення 4.02.2020 р.)
22. Решетников, С.В., Антанович, Н.А. Становление и развитие политической науки в Республике Беларусь. *Вестник БГУ. Сер.3*. 2006. № 3. С. 64.

23. Вилков А. А. Практика преподавания политологии в вузе: проблемы и перспективы *Вестник Поволжского института управления*. 2015. № 6 (51). С. 17.
24. Черняховский С. Инженеры вместо фантазеров ... Агенство политических новостей [сайт]. 22.11.2006. URL: <http://app.ru/index.php?newsid=10977> (дата звернення 4.02.2020 р.)
25. Мошняга В., Руснак, Г. Политическая наука в Молдове: состояние и проблемы. *Проблемы политического анализа*. Часть 2. Кишинев, 2004. С. 10.
26. Антанович Н. А., Козлова С. А. Развитие политической науки в странах СНГ. URL: <http://elib.bsui.by/bitstream/123456789/94360/1/%D0%A0%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B5%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9%20%D0%BD%D1%83%D0%BA%D0%B8%20%D0%B2%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%85%20%D0%A1%D0%9D%D0%93.pdf> (дата звернення 4.02.2020 р.)
27. Кулик В. «Модель Каримова» исчерпала свой ресурс в Узбекистане. URL: <http://hyvya.net/analitics/geopolitics/model-karimova-ischerpala-svoy-resurs-v-uzbekistane.html> (дата звернення 4.02.2020 р.)
28. Толипов Ф. Ф. Политология – профессия XXI века. А в Узбекистане? Газета.uz [сайт]. 2013. 5 декабря. URL: <https://gazeta.uz/ru/2013/12/05/column> (дата звернення 4.02.2020 р.)
29. В Узбекистане политология объявлена лженаукой, ее преподавание в вузах отменяется. URL: <http://www.asiategra.info/news/v-uzbekistane-politologiya-ob-uyelena-lzhenaukoi-ee-predodavanie-v-vuzakh-otmenyuetsya> (дата звернення 4.02.2020 р.)
30. В Узбекистане за радянською традицією заборонили неугоду науку. URL: [https://5.ua/svit/v-uzbekystani-za-radjanskoju-tradjacskoiu-zaboronju-nejuhodnu-lauku-92056.html](https://5.ua/svit/v-uzbekystani-za-radjanskoju-tradjacskoiu-zaboronju-za-boronyu-nejuhodnu-lauku-92056.html) (дата звернення 4.02.2020 р.)
31. Собрание постановлений правительства СССР (отдел первый). М., 1987. № 24. С. 498.
32. Цвях В. Становлення та проблеми розвитку політичної науки в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Питання політології» №825. Харків, 2008. Вип. 13. С. 5.
33. Матвієнкі С. Становлення української політології в контексті трансформації суспільства. *Політична наука в Україні: стан і перспективи* : матеріали всеукр. наук. конф., Львів, 10–11 травня 2007 р. / укл. Полішук М., Скоциляс Л., Угрин Л. Львів: ЦПД, 2008. С. 38.
34. Галактіонова І. В. До питання про необхідність вивчення навчальної дисципліни «Політологія» як обов'язкової студентами вищих навчальних закладів України. *Український науковий журнал*. 2009. №4. URL: <https://refdb.ru/look/1431510.html> (дата звернення 4.02.2020 р.)
35. Цвях В. Становлення та проблеми розвитку політичної науки в Україні... С. 6.
36. Фортельний І. Розвиток політичної науки в Україні: між наукою та навчальною дисципліною. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та аспір., Чернівці, 1 бер. 2012 р. Чернівці : Букрек, 2012. С. 15-16.
37. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента. Наказ Міністерства освіти і науки України № 642 від 9 липня 2009 р.: URL: https://mon.gov.ua/newstmp/2009_1/09_07/doc1.doc (дата звернення 4.02.2020 р.)
38. Рудич Ф. Політична наука в Україні: стан і перспективи. Політичний менеджмент. 2003. № 1. С. 5-18.